

HELSINGIN HOVIOIKEUS

Hovioikeuden presidentti Asko Välimaa

26.10.2021

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Lausuntopyyntö 19.10.2021

HE 7/2021 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta

Pyydettyinä lausuntona Helsingin hovioikeus esittää seuraavaa:

1. Aluksi

Esityksen keskeisenä uudistuksena ehdotetaan pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaisesti muutettavaksi rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan rangaistuksen koventamisperustetta niin, että siihen lisättäisiin maininta rikoksen tekemisestä sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta. Tähän liittyen maininta sukupuolesta teon vaikuttimena lisättäisiin myös eräisiin oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeviin säännöksiin.

Esityksen tavoitteena on korostaa sellaisten tekojen moitittavuutta, joiden vaikuttimena on sukupuoleen perustuva viha. Esityksen pääasialliseksi vaikutukseksi mainitaan sukupuoleen kohdistuvan vihan moitittavuuden ilmentäminen ja siten asenteisiin vaikuttaminen. Esityksessä sukupuolella tarkoitetaan naisia ja miehiä ja ehdotettu säännös on siten sukupuolineutraali. Selvitysten valossa ehdotuksen yhteiskunnallinen tarve on kuitenkin syntynyt erityisesti naisiin kohdistuvien rauhaa, kunniaa tai yksityisyyttä loukkaavien rikosten moitittavuuden korostamiseksi tilanteissa, joissa teon voidaan katsoa osoittavan sukupuoleen kohdistuvaa vihaa. Esityksessä on myös kiinnitetty huomiota näihin rikostyyppeihin liittyvään niin sanottuun vaientamisvaikutukseen (chilling effect). Osaltaan esityksen tavoitteena onkin hallitusohjelman mukaisesti puuttua nykyistä vahvemmin järjestelmälliseen häirintään, uhkailuun ja maalittamiseen, joka uhkaa sananvapautta, viranomaistoimintaa, tutkimusta ja tiedonvälitystä, ja esityksen arvioidaan edistävän ja parantavan tosiasiallisesti erityisesti naisten osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun eri toimijoina. Oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvien säännösten muuttamisen tavoitteena on lisäksi korostaa yhteisöjen vastuuta valvoa ja estää esityksessä tarkoitettuja rikoksia toimintansa piirissä.

2. Esityksen tavoitteiden arviointia

Rikosoikeuden käyttämistä yleisen asennekasvatuksen keinona ei voida pitää tarkoituksenmukaisena. Rikoksen tekeminen sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta osoittaa

kuitenkin sellaista teon erityistä moitittavuutta, että rikoksen ankarampaa arvostelua suhteessa kyseisen rikoslajin keskimääräisrikoksiin voidaan pitää perusteltuna samoista syistä, joilla aikanaan perusteltiin erityisesti erilaisten vähemmistöryhmien suojaksi säädettyä koventamisperustetta (HE 44/2002 vp s. 192–193). Näin ollen esityksen tavoitetta voidaan pitää lähtökohtaisesti kannatettavana. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen tarkkarajaisuusperiaatteen näkökulmasta perusteltua on, että sukupuolivaikutin säädetään nimenomaisesti koventamisperusteena huomioon otettavaksi, vaikka tämä olisi ollut mahdollista jo voimassa olevassa säännöksessä mainittuihin vaikuttimiin rinnasteisena. Koska mies- tai naissukupuolta ei voida pitää muiden kyseisessä lainkohdassa tarkoitettujen ryhmien tavoin vähemmistönä, sukupuolen lisäämistä kyseiseen kohtaan voidaan pitää jossain määrin epäjohdonmukaisena siitäkin huolimatta, että aikaisempien esityölausumien perusteella koventamisperustetta on katsottu poikkeuksellisesti voitavan soveltaa myös enemmistöryhmiin (HE 44/2002 vp s. 192). Vaikka sukupuoli -käsitteen rajaamista vain mies- ja naissukupuoleen voidaan arvostella, esityksessä mainituista syistä ja sääntelyn selväpiirteisyyden näkökulmasta perusteltua on, että erilaiset sukupuolen moninaisuuteen liittyvät käsitteet tulevat jatkossakin arvioiduiksi säännöksen muuna rinnasteisena vaikuttimena ilman näiden käsitteiden nimenomaista yksilöintiä ja määrittelyä säädöstasolla. Esityksen perusteella ei jää epäselvyyttä koventamisperusteen soveltamisalasta tältä osin.

Esityksessä mainituista syistä perusteltua on niin ikään, että sukupuolivaikutin säädetään huomioon otettavaksi kaikkiin rikoslajeihin soveltuvana koventamisperusteena eikä esimerkiksi lisäyksenä rikoslain 11 luvun 10 §:n kiihottamiseen kansanryhmää vastaan.

Esityksessä mainittujen oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevien säännösten soveltamisen edellytyksenä olevat rikosentekijän vaikuttimet vastaavat rangaistuksen koventamisperusteessa mainittuja vaikuttimia. Tähän nähden on perusteltua, että näitä säännöksiä muutetaan rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohtaa vastaavasti, vaikka näiden säännösten käytännön soveltamistilanteet jäänevätkin marginaalisiksi.

3. Keskeisiä huomioita

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan koventamisperuste soveltuu vain tekoihin, joiden vaikuttimena on ollut lainkohdassa mainittu seikka. Vaikutinta ei ole tarkemmin laissa määritelty, mutta lain esitöissä (esim. HE 317/2010 vp s. 38) puhutaan tässä yhteydessä myös teon motiivista, joka voidaan ymmärtää rikoksen tekemisen syyksi. Sukupuolivaikuttimen soveltaminen koventamisperusteena siten edellyttää, että rikos on tehty nimenomaan sukupuolesta johtuvasta syystä. Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä (KKO 2020:32 k. 5 ja 12) on aiempiin lain esityölausumiin viitaten katsottu, että edellä mainitussa lainkohdassa tarkoitettu motiivi voidaan ottaa huomioon koventamisperusteena, vaikka se ei olisi rikoksen ainoa motiivi. Käytännössä koventamisperusteen soveltaminen edellyttäneekin kuitenkin, että rikos tehdään ja uhri valikoidaan juuri lainkohdassa mainituista syistä.

Sukupuolivaikutin nimenomaisena rangaistuksen koventamisperusteena on esitykseen sisältyvän kansainvälisen vertailun perusteella harvinaista. Kansallisessa rangaistuskäytännössä koventamisperusteen vaikutus rangaistusta mitattaessa on tuntuva ja voi joissakin tapauksissa vaikuttaa myös rangaistuslajivalintaan. Ehdotettua sääntelyä sovellettaessa onkin kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, ettei koventamisperusteen soveltamisala laajene tilanteisiin, joihin sitä ei ole tarkoitettu sovellettavaksi tai muodostu tietyntyyppisten rikosten rangaistuksen ”koventamisautomaatiksi”. Erityistä huomiota tässä suhteessa on kiinnitettävä lähisuhdeväkivalta- ja raiskausrikoksiin. Yksinomaan se, että rikos

joko yksittäistapauksessa tai tyypillisesti kohdistuu jompaankumpaan sukupuoleen, ei vielä merkitse, että sukupuoli olisi ollut teon vaikuttimena. Lähisuhdeväkivallan erityinen moitittavuus ja ns. Istanbulin sopimuksen velvoitteet voidaan ottaa Suomen rikoslaille ominaisella sukupuolineutraalilla tavalla huomioon rikoslain 6 luvun 4 §:n yleisperiaatteen nojalla. Näiltä osin esityksen säännöskohtaiset perustelut ovat kattavat.

Edellä mainituista syistä oletettavaa on, että esitetyn koventamisperusteen käytännön soveltamistilanteet jäävät vähäisiksi. Tyypillisimmin sukupuolivaikutin koventamisperusteena tulee kysymykseen kunnianloukkausten, yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen tai laittoman uhkauksen yhteydessä, kuten esityksessäkin todetaan (s. 21). Tässä yhteydessä myös säännöskohtaisissa perusteluissa olisi ollut aihetta korostaa esityksessä jo aiemmin käsiteltyä (s. 13) siitä, etteivät panettelevat ja solvaavat sukupuoleen liittyvät ilmaisut sellaisenaan automaattisesti ilmennä koventamisperusteen soveltamisedellytystä ja että käytännössä sukupuoleen liittyvään nimittelyyn useinkin syyllistytään mielenkuohussa, jonka alkuperäinen syy ja vaikutin voi olla muu kuin yleinen sukupuoliin kohdistuva viha. Koventamisperusteen soveltamisen kynnyksen tulisi siten olla näissä tilanteissa korkea. Yksinomaan sekään, että nais- ja miespuolisia uhreja saatetaan tyypillisesti esimerkiksi kunnianloukkausrikosten yhteydessä loukata eri tavoin, ei vielä sellaisenaan merkitse, että rikoksen vaikutin olisi sukupuoli. Oikeuskäytännössä arvioitavaksi jää, miten koventamisperusteen käytännön soveltamisala tulee tarkemmin määrittymään.

Esityksessä on käsitelty oikeuskirjallisuudessa esiintyvää viharikosten käsitettä, jolle ei löydy vastinetta rikoslaista. Oletettavasti tästä syystä esityksessä on useassa kohdassa mainittu edellytyksenä esitetyn koventamisperusteen soveltamiselle olevan sukupuoliin liittyvä viha. Lainkohdassa mainittu vaikuttimen käsite ei kuitenkaan edellytä nimenomaisesti vihaa, vaan kysymykseen voinevat tulla myös muut tekoon johtaneet kielteiset vaikuttimet kuten esimerkiksi sukupuolen halveksunta tai alistamisen halu.

Kuten esityksessä on todettu, rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan soveltamistilanteet ovat jääneet oikeuskäytännössä vähälukuisiksi. Tämän voidaan olettaa ainakin osittain johtuvan siitä, ettei riittävää näyttöä koventamisperusteen soveltamisedellytyksistä ole ollut saatavissa. Todennäköisesti sukupuolivaikuttimen näyttäminen toteen tulee olemaan rasistisia motiiveja haastavampaa.

Korkein oikeus on katsonut, että kysymyksessä olevan koventamisperusteen soveltamisen tueksi vedottuja seikkoja arvioitaessa on perusteltua noudattaa näyttövaatimusta, joka rinnastuu rangaistusvastuun perusteeksi vedottuja seikkoja koskevaan tuomitsemiskynnykseen (KKO 2020:32 k. 10). Näyttötaakka on koventamisperusteen soveltamista vaativalla rikosasian kantajalla eli useimmiten syyttäjällä. Esityksessä on perustellusti korostettu esitutinnan sekä poliisin ja syyttäjän esitutkintayhteistyön merkitystä sukupuolivaikuttimien varhaisessa selvittämisessä. Näiden seikkojen mahdollisimman varhainen kattava selvittäminen palvelee luonnollisesti myös asian käsittelyä tuomioistuimessa niin vastaajan kuin asianomistajankin kannalta. Esityksessä mainitut esitutkinnassa käytetyt vihavaikutinta kuvaavat indikaattorit, jotka näyttäisivät muotoutuneen ennen muuta rasististen motiivien selvittämiseen, eivät välttämättä sellaisenaan sovellu sukupuolivaikuttimen selvittämiseen ja jatkossa tarvittaneenkin nimenomaan esitetyn sukupuolivaikuttimen tunnistamiseen liittyvää koulutusta paitsi poliiseille ja syyttäjille myös tuomareille. Koska sukupuolivaikuttimen soveltamistilanteet jäävät oletettavasti valtakunnan tasolla erittäin harvalukuisiksi, yhtenäisen rangaistuskäytännön takaamiseksi toivottavaa on, että näistä tapauksista pidettäisiin jonkinlaista systemaattista tilastointia joko tuomioistuinvirastossa tai ainakin virastokohtaisesti tuomioistuimissa.

Hovioikeus kiinnittää lisäksi huomiota siihen, että hallituksen esityksessä on paikoin (esimerkiksi s. 1 ja 22) todettu, että kyse olisi uhrin tai kohteen sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta, vaikka ehdotetussa säännöksessä ei ole edellytetty, että kyse olisi uhrin tai kohteen sukupuolesta.

Lausunnon valmistelu

Lausunnon on valmistellut hovioikeudenneuvos Heli Melander.